

پیوند بین گردشگری و فعالیت‌های کشاورزی در راستای پایداری محیط با تاکید بر نگرش‌های جوامع محلی (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان تنکابن)

محمود جمعه‌پور^۱ و زهرا حیدری^۲

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۱/۱۵، تاریخ تایید: ۱۳۹۵/۲/۱۵

چکیده

امروزه فعالیت‌های گردشگری در نواحی روستایی صرفاً به گشت و گذار در طبیعت تعبیر می‌شود و عملاً قوانین و برنامه‌های هدفمندی به این منظور تعریف نشده است که بتواند با توجه به ظرفیت‌های موجود در مناطق مختلف روستایی، نوع خاصی از گردشگری شکل گیرد، این ضعف در قوانین می‌تواند آسیب‌های جبران ناپذیری به محیط‌های حساس و شکننده وارد ساخته و نواحی روستایی را با چالش روبرو کند. به همین منظور هدف این پژوهش مطالعه ظرفیت‌های موجود در روستاها و برنامه‌ریزی برای گردشگری است، به‌خصوص در بخش کشاورزی که اشتغال اصلی جوامع محلی را شامل می‌شود، و کاربری صحیح این منابع پایداری محیطی را به همراه خواهد داشت. در این پژوهش منطقه مورد مطالعه، نواحی روستاهایی حوضه تیرم‌رود (رودخانه شیروود)، واقع در شهرستان تنکابن است که دارای ظرفیت‌های بسیاری مرتبط با بخش کشاورزی بوده و همچنین مورد توجه گردشگران زیادی هم به صورت روزانه و هم گردشگران خانه‌های دوم قرار گرفته است. روش تحقیق، به لحاظ هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری تحقیق را کشاورزان ۷ روستای منتخب در حوضه تیرم‌رود بخش مرکزی شهرستان تنکابن تشکیل می‌دهند. معیار انتخاب روستاها به روش تخمینی و براساس شناخت محقق بوده و نیز برای انتخاب جامعه نمونه تحقیق (کشاورزان) از روش کوکران استفاده شده است. اطلاعات موردنیاز با استفاده از پرسشنامه تهیه شده است و نتایج نشان می‌دهد که مولفه‌های دل‌بستگی و مشارکت کشاورزان وضعیت مطلوبی دارند و در مقابل مولفه مدیریتی و برنامه‌ریزی در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

کلیدواژگان: گردشگری کشاورزی، پایداری محیط، نگرش، نواحی روستایی، تنکابن.

۱. استاد برنامه‌ریزی شهری و توسعه منطقه‌ای دانشگاه علامه طباطبایی تهران

۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، برنامه‌ریزی آمایش کیفیت محیط مناطق روستایی، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)
Zahra.Heydari@ut.ac.ir

مقدمه

اساس گردشگری روستایی، ترکیب محیط زیست‌روستایی، فعالیت‌های مزرعه و فرهنگهای خاص موجود در روستا به‌منظور فراهم آوردن زمینه تفریح و تنوع برای گردشگران و ایجاد فرصتی برای افراد محلی در جهت کسب درآمد بیشتر، ایجاد اشتغال و آشنایی با فرهنگهای مختلف و ایجاد ارتباط با افراد خارج از روستای خود است. ایجاد این فرصت بدون تخریب محیط‌زیست طبیعی مدنظر قرار دارد (افتخاری، ۱۳۸۹: ۹). رشد و توسعه گردشگری در نواحی روستایی با توجه به این که ماهیت کشاورزی را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد از دیدگاه‌های مثبت و منفی قابل تحلیل است. رابطه بین گردشگری و محیط اغلب ناچیز برشمرده می‌شود و به ندرت به‌صورت عمیق مورد تحقیق و بررسی قرار می‌گیرد. با این وجود بدون شک با گذشت زمان در بافت گردشگری و بسیاری از جنبه‌های توسعه بشری گرایش‌هایی که به‌سوی محیط وجود دارد، دچار تغییر و تحول شده است و این عرصه بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. نحوه نگرش افراد نسبت به محیط، نحوه استفاده و سوءاستفاده مردم از محیط و نحوه حمایت آنها از محیط همگی با گذشت زمان و تغییر مکان متحول می‌شوند و همواره در حال تغییر هستند (butler,2000,337). از مهمترین فعالیتهای نواحی روستایی کشاورزی است که امروزه در بسیاری از نواحی دنیا در پیوند با بخش گردشگری تعریف می‌شود (Park et al,2014, 201) فعالیتهای گردشگری کشاورزی شامل بازدید از مزارع جذاب، برنامه‌های آموزشی مانند حضور در یادگیری فرآیند تولید، بازار کشاورزان، اقامت در مزارع و صبحانه است (Nasers,2009,2). براساس دیدگاه براون و ریدر^۱ (۲۰۰۷) یک کشاورز به چند دلیل ممکن است به‌عنوان یک درآمد مکمل سراغ گردشگری کشاورزی برود (Jarrel Poore,2011,15). گردشگری کشاورزی و فعالیتهای تفریحی مبتنی بر کشاورزی، به‌عنوان هر نوع تفریح در فضای باز، تجارب آموزشی، فعالیتهای سرگرمی و در برخی از موارد اقامت شبانه گردشگران در مزارع را نیز دربر می‌گیرد (Brown & Reeder,2007). امروزه ارتباط بین گردشگری و کشاورزی تنها به‌عنوان یک محصول گردشگری مطرح نیست و به‌عبارتی فراتر از یک خدمات در محیط‌های روستایی است زیرا روش جدیدی برای درک سفر، آگاهی‌های جدید، نگرش مثبت به فرهنگ مردم محلی و محیط زیست است (sathe, 2012, 17)، اما ارتباط بین گردشگری و کشاورزی در برخی از موارد جنبه‌های منفی دارد، به‌طوری‌که تضاد این دو بخش در حدی است که حتی اگر

---

1. Brown and Reeder

گردشگری در قالب گردشگری مزرعه‌ای^۱ نیز در حوزه‌های مقصد رشد یابد، بازهم می‌تواند باعث دست‌کشیدن افراد از فعالیتهای کشاورزی شود (Busby & Randle, 2000, 635).

یکی از عوامل مؤثر در رابطه با تضاد روابط میان بخش کشاورزی و گردشگری به ظرفیتهای پایین بخش کشاورزی در زمینه اشتغال‌زایی و درآمدزایی برای جامعه محلی در مقایسه با گردشگری برمی‌گردد (قدمی و صالحی، ۱۳۹۱: ۱۷۶). با توجه به ماهیت مکان محوری گردشگری، تغییرات کاربری اراضی گسترده نیز به‌عنوان بخشی از تغییرات محیطی در اثر توسعه گردشگری محسوب می‌شود که ادامه این تغییرات، ناپایداری محیطی را به همراه دارد.

به اعتقاد ویور برخی از این فعالیت‌های گردشگری کشاورزی عبارتند از اقامت در مزارع تفریحی، تماشای پرندگان، ماهگیری، شکار، سواری با چهارپایان و تماشای فعالیت کشاورزان، این در حالی است که عملکرد گردشگری کشاورزی مطابق با استانداردهای گردشگری پایدار نیستند زیرا برخی از آنها در فعالیت‌هایی شرکت می‌کنند که از لحاظ اکولوژیکی ناپایدار و غیر قابل حفظ و نگهداری و از لحاظ فرهنگی غیرحساس هستند، تا اهداف اقتصادی کارآفرینان و بازاریاب‌های خود را تأمین نمایند (Weaver, 1997). مطالعات بسیاری در دنیا نشان می‌دهند که فعالیت گردشگری در نواحی روستایی می‌تواند پیامدهای مثبتی را به همراه داشته باشد.

(Snieška et al., 2014, 280 ; Kuvan & Akan, 2005, 691 ; Ghaderi & Henderson, 2012, 47) .

اما در کشور ما این فعالیت‌ها در مناطق روستایی کمتر بر اساس اصول و قوانین گردشگری شکل گرفته است و بدون توجه به یک برنامه‌ریزی نظام‌مند، در حال رشد بوده و این امر می‌تواند آسیب‌های جدی و جبران ناپذیری در زمینه‌های مختلف به فضاهای روستایی وارد نماید، به‌خصوص اراضی کشاورزی به‌عنوان اصلی‌ترین مکان فعالیت روستاییان، در معرض خطرات ناشی از عملکرد نادرست برخی گردشگران و همچنین ضعف قوانین مرتبط با این اراضی قرار خواهند گرفت. در همین راستا، در نواحی روستایی شهرستان تنکابن با توجه به اقلیم منطقه، ویژگی‌های طبیعی، دسترسی مناسب نواحی روستایی به مرکز شهر، فاصله کم منطقه به پایتخت و ... سبب شده است که این منطقه به‌عنوان یکی از مکانهای اصلی گردشگری، مورد توجه گردشگران بسیاری قرار گرفته و بنابراین تقاضای اجتماعی برای زمین با هدف رشد گردشگری خانه‌های دوم بالا رود. حال اگر نگاه بخشی به گردشگری و کشاورزی داشته باشیم، در فرآیند تقابل و تعارض بین گردشگری و کشاورزی، فعالیت گردشگری رشد بیشتری یافته و

1. Farm Tourism

در مقابل ادامه این روند می‌تواند کشاورزی را با چالش‌های اساسی مواجه کرده و تغییرات محیطی گسترده‌ای را به همراه داشته باشد. بر همین اساس سوالی که مطرح می‌شود این است که چه الگویی برای پیوند بین بخش گردشگری و بخش کشاورزی مطلوب است که آسیب‌های وارده به محیط را به حداقل برساند؟

مبانی نظری

گردشگری روستایی یکی از اجزای اصلی نشان دهنده گذار از یک اقتصاد تولیدی به یک اقتصاد مبتنی بر مصرف در مناطق روستایی است. به طورگسترده اینکه گردشگری روستایی ترکیبی از محصولات کشاورزی، محصولات سازگار با محیط زیست، منابع فرهنگی و امکانات فضایی با کارکردهای مختلف مانند فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، زیست‌محیطی، تفریحی و درمانی می‌باشد، پذیرفته شده است (San Martín & Herrero, 2012, 341; Snieška et al., 2014, 281; Hwang, 2015, 502). برای افزایش درآمدها و ساخت جامعه‌ای هماهنگ برای گروه‌های در حاشیه در مناطق روستایی کمتر توسعه‌یافته، توسعه گردشگری می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرک مهمی برای کاهش فقر، توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست عمل کند (Wang et al., 2013, 116).

در بسیاری از مناطق روستایی، گردشگری به‌عنوان یک بخش طبیعی از بافت اجتماعی و اقتصادی کنار کشاورزی پذیرفته می‌شود (Fleischer, 2005, 493) و علاوه بر این، می‌تواند به‌عنوان فعالیتی پایدار محسوب شده و همچنین به‌عنوان پایه‌ای برای ترویج انرژی پایدار و تجدیدپذیر به‌کار برده شود (Balezentis et al., 2012, 1). یکی از انواع گردشگری، گردشگری کشاورزی است که به‌کارگیری آن در دهه گذشته به‌طور قابل توجهی افزایش یافته است (Naidoo & Sharpley, 2016, 3).

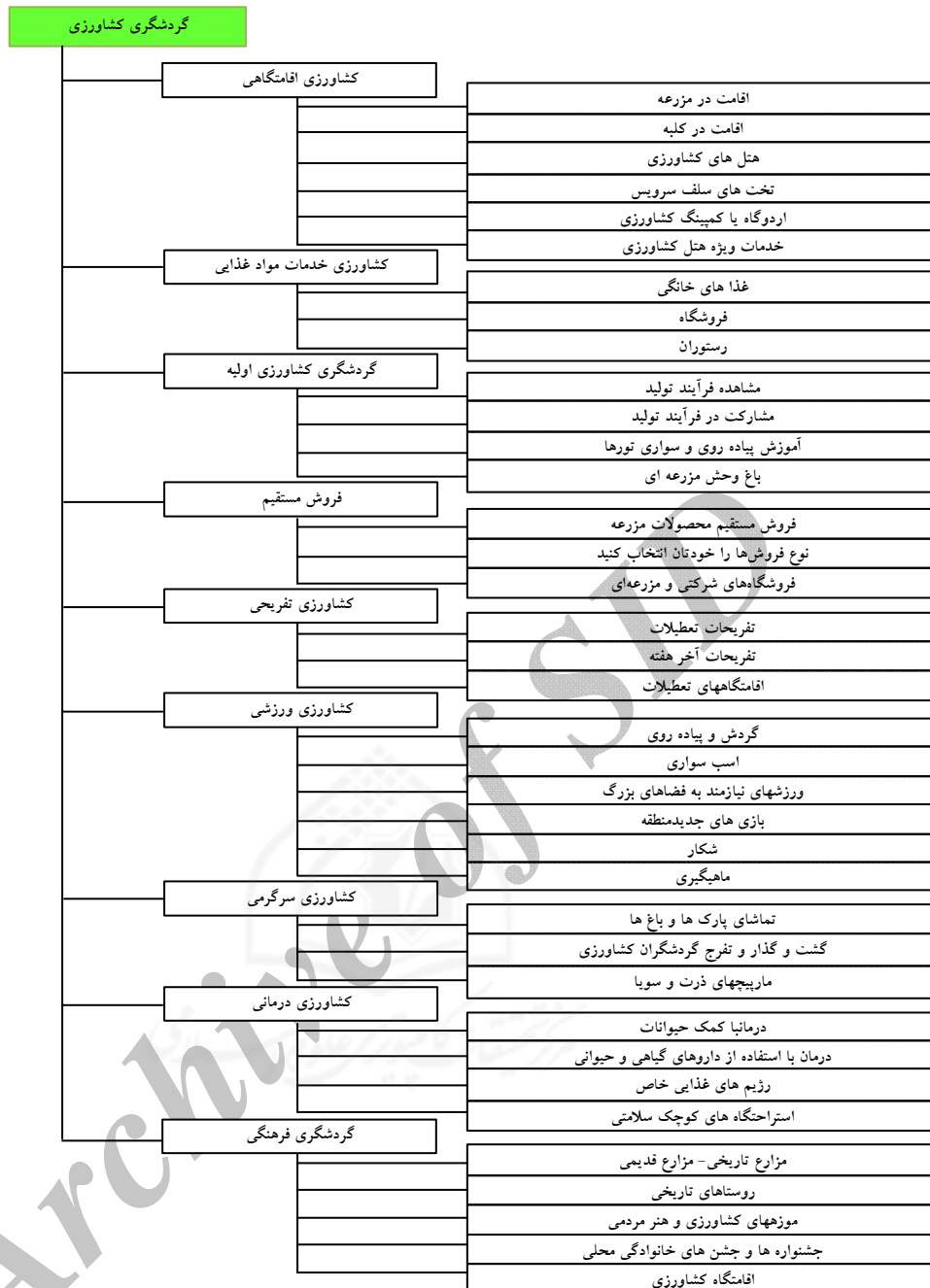
در کمیسیون همکاری‌های زیست‌محیطی، گردشگری کشاورزی به‌عنوان بخشی از گردشگری روستایی بر اصول پایداری، در نظر گرفته است به این مفهوم که گردشگری کشاورزی در حین خدمات‌رسانی و تأمین نیازهای گردشگران و مناطق میزبان، حفظ و ترویج فرصت‌ها برای آینده نیز صورت گیرد (Nechar et al., 2015, 177). در طول سال‌ها تعاریف مختلفی برای گردشگری کشاورزی یا گردشگری مزرعه‌ای بیان شده است. دو تا از این تعاریف عبارتند از: «سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی روستایی که شامل دو بخش، محیط کار مزرعه و ترکیبی از گردشگری تجاری است» و «سرمایه‌گذاری مزرعه‌ای جایگزین، که یکی از چندین راه ممکن توسعه کسب و کار مزرعه بود. بنابراین، گردشگری کشاورزی می‌تواند به‌عنوان کسب و کاری توسط کشاورزان در فعالیت‌های کشاورزی آنها، برای لذت بردن و آموزش گردشگران انجام شود (Srisomyong, 2015, 95). گردشگری کشاورزی مزایایی را نیز برای

گردشگران و مصرف‌کنندگان فراهم می‌کند. از آنجا که اکثریت مردم ممکن است کمی و یا هیچگونه ارتباطی با کشاورزی نداشته باشند، گردشگری کشاورزی می‌تواند مکانیزمی باشد برای اینکه شهرنشینان بتوانند از طبیعت و فرهنگ لذت برده، اطلاعاتی در مورد فعالیتهای کشاورزی کسب کنند و همچنین افزایش خرید محصولات کشاورزی را به دنبال داشته باشد (Choo & Petrick, 2014, 372). در تعریفی دیگر برایر و مشینگا، گردشگری کشاورزی را فعالیت در بخش کشاورزی با هدف جذب بازدیدکننده می‌دانند (Barbieri and Mshenga, 2008, 168). همچنین گردشگری کشاورزی خدمات اساسی مانند خواب و غذا و خدمات تفریحی که برای جلب اطمینان گردشگران از هزینه‌هایی که انجام می‌دهند، به‌عنوان یک شیوه گذران اوقات فراغت جذاب و جالب ارائه می‌دهد (Niedziolka, 2009, 105). ادبیات گردشگری کشاورزی نشان می‌دهد که مزایای گردشگری کشاورزی به دستیابی به اقتصادی خصوصی محدود نمی‌شود، بلکه همچنین می‌تواند به‌طور بالقوه سبب گسترش منافع عمومی مانند آموزش مردم در مورد مواد غذایی و کشاورزی و توسعه پایدار مناطق روستایی شود (Flanigan et al., 2015, 129). طی سالهای اخیر مطالعات متعددی در زمینه گردشگری کشاورزی در نواحی روستایی کشورهای مختلف انجام شده است.

(Flanigan et al., 2014, 394; Corinne & Barbieri, 2014, 18; Daugstad & Kirchengast, 2013, 170; Arroyo et al., 2013, 39; Marsden, 2013, 213; YANG, 2012, 369; Singh Bagi, 2012, 189; Barbieri, 2012, 252; M. Schnell, 2011, 281; Demonja et al., 2011, 361).

گردشگری کشاورزی مدرن طیف گسترده‌ای از محصولات و خدمات ارائه می‌دهد. از این رو دسته‌بندی آنها لازم است دو معیار اصلی برای طبقه‌بندی محصولات و خدمات گردشگری کشاورزی مشخص می‌شود. معیار اول به دسترسی فصلی آنها و دیگری، به بخش شاخه‌های گردشگری کشاورزی مربوط است (شکل ۱).

مراجعات کامپیوتر علوم پسندی

شکل ۱: خدمات و محصولات ارائه شده در فعالیتهای گردشگری کشاورزی

Source: Sznajder et al., 2009, 134

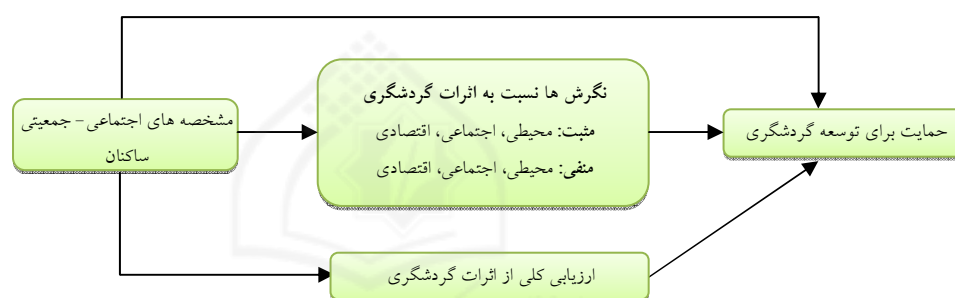
مشارکت و حمایت جامعه میزبان

برای تصمیم‌گیری در برنامه‌ریزی گردشگری برای یک قلمرو، وجود یک پایگاه جامع اطلاعاتی راجع به عوامل مختلف متنوعی که در گردشگری درگیر هستند بسیار مهم است. در این رابطه، تاکنون یک ذینفع کلیدی فراموش شده است: جامعه‌ی محلی، که حمایتشان برای اجرای هرگونه استراتژی گردشگری پایدار اساسی است. در حقیقت، اکنون قابل انکار نیست که هرگونه توسعه‌ی گردشگری پایدار باید از ویژگی مشارکتی برخوردار باشد، و می‌بایست نظر مردم محلی را که حق ابراز الویت مدل مطلوب جامعه‌ی خود را دارند؛ در نظر گیرد (Candela & Figini, 2012, 247). ساکنان محلی تقریباً همیشه هزینه‌های اجتماعی و زیست محیطی اشکال متداول گردشگری را می‌پردازند، اما به‌ندرت به‌طور منصفانه در منافع گردشگری مشارکت دارند (West & Carrier, 2004). به نقل از (Newsome et al., 2013, 189). یکی از استراتژی‌ها برای به حداکثر رساندن منافع اکولوژیکی، اجتماعی و اقتصادی و به حداقل رساندن هزینه‌های جانبی، تعامل با ذینفعان در توسعه، برنامه‌ریزی و مدیریت فرصت‌های گردشگری طبیعی است. منافع خالص گردشگری از تعادل تعاملات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی گردشگران با مقصد ناشی می‌شود (Greiner et al., 2004). به نقل از (Newsome et al., 2013, 188). مورفی^۱ به‌عنوان یکی از اولین طرفداران موقعیت و نقش جوامع در گردشگری شناخته شده است. اثر اولیه‌ی وی در سال ۱۹۸۵ یکی از پرآشاره شده‌ترین منابع و نیز یک نقطه شروع خوب در نگاه به نقش جوامع در گردشگری برای هر شخصی است و همچنین مقدمه‌ای کلی از گردشگری را ارائه می‌دهد. وی اشاره می‌کند که گردشگری باید به‌عنوان بخشی از اکوسیستم جامعه‌ی مقصد دیده شود. جایی که یک اکوسیستم عبارت است از منطقه‌ای از طبیعت که شامل موجودات زنده و مواد غیرزنده‌ایست که برای تولید یک تبادل از مواد بین بخش‌های زنده و غیرزنده با یکدیگر تعامل می‌کنند. همچنین مورفی استدلال می‌نماید که به‌کارگیری این رویکرد برای هر مقیاس از جامعه‌ی مقصد به اندازه کافی انعطاف‌پذیر است (Beeton, 2006, 48). هر گونه سرمایه‌گذاری در گردشگری طبیعت تنها در صورتی که جوامع محلی نیز تا حدودی روی آن کنترل داشته و به‌طور منصفانه در منافع آن سهم باشند می‌بایست در نظر گرفته شود. (Scheyvens, 2002). به نقل از (Newsome et al., 2013, 188). حمایت ساکنان محلی برای اطمینان از موفقیت بلندمدت توسعه‌ی گردشگری در مقاصد منطقه‌ای بسیار مهم است (کو و استوارت، ۲، ۲۰۰۲). به نقل از چوی، ۲۰۱۳: ۷۳). هرگونه بررسی در استفاده از مناطق طبیعی می‌بایست بر سه جزء متمرکز باشد: محیط

1. Peter Murphy
2. Ko & Stewart

طبیعی یا منابع؛ محیط اجتماعی یا مردم (در این رابطه گردشگر)؛ و زمینه‌ی مدیریت. نقطه‌ی اتصال کلیدی سه جزء این چارچوب این است که، همانطوری که توسعه‌ی گردشگری روی مردمی که در مناطق طبیعی زندگی می‌کنند تاثیر می‌گذارد، به همان اندازه روی گردشگرانی که از این مناطق دیدن می‌کنند نیز تاثیر می‌گذارد (Newsome et al., 2013, 190). یکی از مباحث اساسی دیگر در این زمینه بررسی میزان رضایتمندی ساکنین از این اثرات و پیامدها است چنانچه پیامدها مطلوب و رضایت‌بخش باشد به حمایت و پشتیبانی تمایل نشان می‌دهند و اگر پیامدها، نامطلوب و منجر به اختلال شود از میزان حمایت و رضایتمندی آن‌ها کاسته می‌شود.

وارگاس سانچز^۱ و همکارانش (۲۰۱۱) دریافتند که ساکنین درک مثبت‌تری در مورد رفتار گردشگران دارند، به این ترتیب که درک کلی آنها این است که اثرات مثبت بیشتر از اثرات منفی است و نگرش آنها نسبت به توسعه‌ی بیشتر گردشگری مطلوب‌تر است. ووسنام^۲ (۲۰۱۲) نیز استدلال می‌کند که به همان اندازه که هریک از سه عامل مقیاس همبستگی عاطفی مرتبط با درک ساکنین از گردشگری (استقبال از طبیعت، نزدیکی عاطفی، درک سمپاتیک) افزایش یابد، حمایت از توسعه گردشگری و بهبود درک کمک به جامعه ساخته شده توسط گردشگری نیز افزایش می‌یابد (Vargas Sanchez et al., 2013, 2).

شکل ۲: مدل عوامل تعیین کننده حمایت ساکنان از گردشگری

Hong Long, 2008, 78Source:

1. Vargas Sanchez
2. Woosnam

جدول ۱: پیشینه مطالعات خارجی در ارتباط با عوامل موثر بر میزان حمایت در گردشگری

عنوان	نویسنده	سال	نتایج
مدلسازی اثرات اقتصادی - اجتماعی و زیست محیطی گردشگری مبتنی بر طبیعت بر جوامع میزبان و حمایت آنها برای گردشگری (ادراکات جمعیت محلی: مازندران، شمال ایران)	روزبه میرزایی	۲۰۱۳	افزایش فرصت‌های شغلی، توسعه امکانات و فضاهای تفریحی، ایجاد احساس مثبت نسبت به منطقه در میان گردشگران، و افزایش روابط اجتماعی بین گردشگران و ساکنان تخریب گسترده محیط زیست و نابودی منابع گردشگری، افزایش شدید هزینه زندگی مردم محلی، ایجاد پدیده‌ی «ضد ساحل»
ادراک ساکنان نسبت به اثرات اقتصادی - اجتماعی گردشگری در تافی آتومه، قنا	کریستفر منسا	۲۰۱۲	رضایت ساکنان نسبت به گردشگری، توسعه جامعه توسط گردشگری، حفاظت از میمون‌ها و افزایش تصویر ذهنی جامعه و ایجاد فرصت‌های شغلی
گردشگری و اثرات آن روی فرهنگ سنتی مطالعه‌ی موردی روی روستای سیروباری نپال	تیلاک پراساد کندل	۲۰۱۱	غرب زدگی فرهنگی، مهاجرت جوانان به کشورهای خارجی، افزایش استفاده از مواد مخدر، افزایش جرم و جنایت، آموزش و یادگیری از طریق ارتباط با گردشگران، فراموش شدن زبان بومی
بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی گردشگری: مطالعه ای روی بازار COX بنگلادش	ماسادور رحمان	۲۰۱۰	اثرات اقتصادی مثبت: افزایش اشتغال و فرصت‌های کسب درآمد، افزایش استاندارد زندگی، سرمایه‌گذاری بیشتر، توسعه زیرساختها، و فرصت‌ها و روابط تجاری جدید. اثرات اقتصادی منفی: افزایش اختلاف درآمدی، افزایش قیمت زمین و اجاره، افزایش قیمت کالاهای ضروری و خدمات، اثرات فضلی و کسری درآمدها. اثرات اجتماعی - فرهنگی مثبت: توانمندسازی زنان، مشارکت بیشتر در آموزش و پرورش، محدود شدن مهاجرت به خارج، و افزایش امنیت اجتماعی. اثرات اجتماعی - فرهنگی منفی: جابجایی فقرا از زمین‌های خود، افزایش شکاف اجتماعی، سرخوردگی، نابهنجاری اجتماعی و از دست رفتن اصالت فرهنگی.

منبع: پژوهشگر و همکاران، ۱۳۹۵

جدول ۲: پیشینه مطالعات داخلی در ارتباط با عوامل موثر بر میزان حمایت در گردشگری

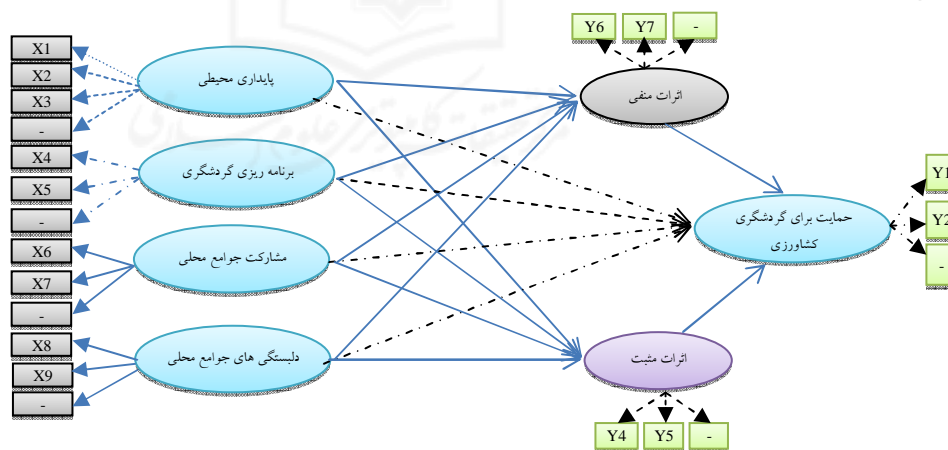
عنوان	نویسنده	سال	نتایج
سنجش نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی مناطق کویری (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک)	مجید اسمعیلی، ناصر علیقلی‌زاده فیروزجائی، مهدی رمضان‌زاده لسبویی	۱۳۹۳	حمایت زیاد جامعه‌ی محلی از گردشگری میزان حمایت جامعه‌ی محلی از گردشگری، تابعی از سطح توسعه گردشگری، وابستگی شغلی، وابستگی درآمدی، سطح تحصیلات و غیره می باشد.
ارزیابی تأثیرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری شهری بر نحوه ی زندگی مردم شهر بابلسر	علی خاکساری، سعید ابراهیم نیا، محمد دامادی، وحید معزز	۱۳۹۲	افزایش انگیزه جهت سکونت و اشتغال در شهر خود، گسترش امنیت، افزایش سطح آگاهی، بهبود استانداردهای زندگی، گسترش آداب و رسوم محلی
نتایج اجتماعی و اقتصادی توسعه ی گردشگری خانه دوم در مناطق روستایی (مطالعه موردی: دهستان شیرین دره، شهرستان قوچان)	علی اکبر عنابستانی، خدیجه بوذرجمهری، ناهید شاهبکار	۱۳۹۱	یک رابطه مثبت و مستقیم بین توسعه گردشگری خانه دوم و تغییرات در ابعاد اجتماعی و اقتصادی در جوامع روستایی وجود دارد.
بررسی نقش گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی مقصد	مصطفی قدمی، ناصر علیقلی‌زاده مهدی رمضان‌زاده	۱۳۸۹	گردشگری بر اشتغال، درآمد و کیفیت مسکن جامعه محلی تأثیر مثبت و بر ابعاد بهداشتی و محیطی و کیفیت سلامت تأثیر منفی داشته است.
اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی - اجتماعی و محیطی نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر)	ناصر علیقلی‌زاده، سید علی بدری	۱۳۸۷	افزایش سطح درآمد و فرصت‌های اشتغال، افزایش هزینه‌های زندگی و اختلاف درآمدی، اشتغالزایی برای افراد غیربومی، فصلی بودن مشاغل، بهبود امکانات و خدمات، از بین رفتن فرهنگ محلی، افزایش جرم و جنایت، اختلاف بین ساکنان و گردشگران در استفاده از امکانات و خدمات، حمایت صاحبان مشاغل مرتبط با گردشگری از این صنعت

منبع: پژوهشگر و همکاران، ۱۳۹۵

پایداری محیطی

توسعه پایدار عمیقاً ریشه در جنبش‌های زیست‌محیطی نیمه دوم قرن بیستم دارد که با گسترش دامنه مفهوم محیط زیست و تمرکز بر موضوعات جامع از مسائل جهانی تا محیط زیست محلی همراه بوده

است (ویلر، ۱۳۹۳: ۱۰۹). مسائل زیست محیطی تقریباً همیشه مورد توجه و دغدغه جوامع انسانی بوده‌اند. در طی چندین هزاره، افراد باید جوامع و معیشت خود را در درون بستر اکوسیستم‌های طبیعی پیش از خود توسعه می‌دادند و غالباً همیاری و تعامل ناآرام میان انسان و دنیای طبیعی وجود داشته است (جمعه پور، ۱۳۹۲: ۳۵). محیط غالباً یکی از اجزاء اصلی گردشگری خوانده می‌شود. اتکای گردشگری بر منابع طبیعی محیط زیست، بدان معناست که توسعه گردشگری موجب تغییر می‌شود و این تغییر می‌تواند مثبت یا منفی باشد (هولدن، ۱۳۹۴، ۸۵). برخی اثرات مثبت زیست محیطی گردشگری شامل شاخصهایی در زمینه‌های حفاظت محیط زیست طبیعی و حفاظت از ساختمان‌ها و یادمان‌های تاریخی و همچنین بهبود نما و چشم‌انداز یک ناحیه است (قدمی، ۱۳۸۶، ۴۰)، گردشگری می‌تواند به بهبود کیفیت محیط زیست منطقه کمک کند، از حفظ و آبادانی فضاهای تاریخی مثل خانه‌های روستایی و باغها حمایت کرده و همچنین می‌تواند با انجام فعالیت‌هایی از قبیل دفع زباله، تنظیم آئین‌نامه‌های ترافیک و اصلاح ساختمانها منجر به بهبود محیط زیست در روستاها می‌شود (علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۸۶: ۴۷). با توجه به مطالعه و بررسی پیشینه نظری و نیز دیدگاههای نظری مدل مفهومی زیر به‌عنوان مدل اولیه ترسیم و مورد استفاده قرار می‌گیرد. همانطوری که ارکان مدل نشان می‌دهد چهار مولفه اصلی پایداری محیطی، برنامه ریزی گردشگری، مشارکت جوامع محلی و دلبستگی‌های جوامع محلی به‌عنوان متغیرهای تاثیرگذار در حمایت جوامع محلی و روستایی از آینده گردشگری کشاورزی است. در پایداری محیط دو دیدگاه مثبت و منفی مورد تاکید قرار گرفته و نماگرهایی مانند محافظت از حیات وحش، محافظت از تنوع با ارزش، نظارت بر محیط زیست و تدوین استانداردهای نظارتی در قالب پرسشنامه از دیدگاه جوامع محلی مورد بررسی قرار می‌گیرد (شکل ۳).

شکل ۳: مدل مفهومی تحقیق (برگرفته از چوی و مورای، ۲۰۱۰)

شناخت عرصه پژوهش

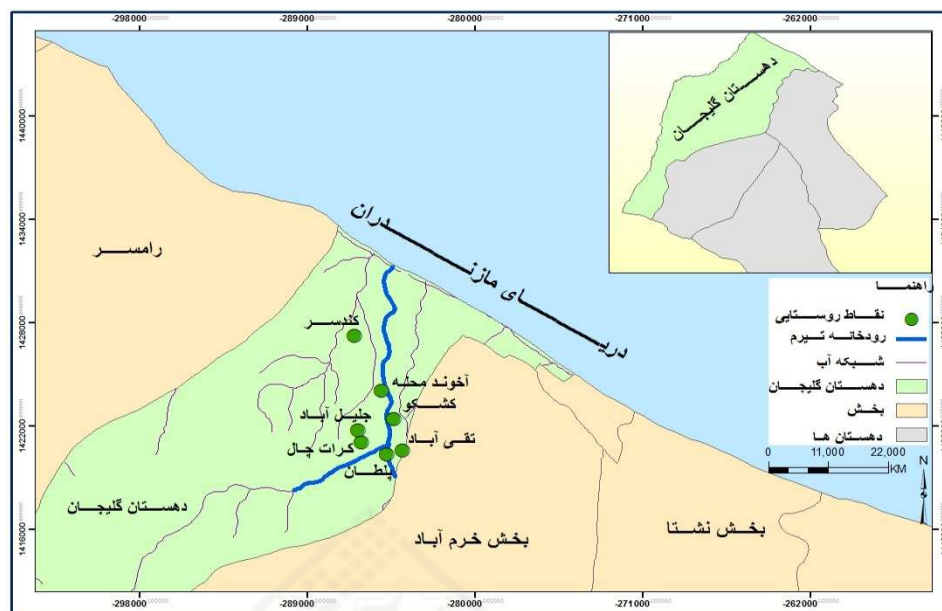
منطقه مورد مطالعه پژوهش، نواحی روستایی حوضه تیرم‌رود (رودخانه شیروود) شهرستان تنکابن می‌باشند که از شمال به دریای خزر، از غرب به شهرستان رامسر، از شرق به شهرستان عباس‌آباد و در جنوب آن‌ها نواحی جنگلی و رشته کوه‌های البرز واقع شده است که رودخانه تیرم نیز از آنجا سرچشمه می‌گیرد. جمعیت کل این روستاها برابر با ۲۱۷۰ نفر بوده و دارای تعداد ۶۶۸ خانوار هستند (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۹۰). این نواحی دارای جاذبه‌های طبیعی بسیار و همچنین مزارع و باغات کشاورزی هستند و سالانه پذیرای حجم زیادی از گردشگران از نقاط مختلف کشور هستند. گونه‌شناسی گردشگری این بخش، گردشگری مبتنی بر طبیعت است و به دو شکل عمده گردشگری روزانه عبوری (بدون اقامت شبانه) و خانه‌های دوم می‌باشد. جمعیت روستاهای مورد مطالعه با جزئیات ذکر شده است (جدول ۳). بر اساس اطلاعات منتشر شده آخرین سرشماری مرکز آمار ایران، از بین ۷ روستای مورد مطالعه در حوضه تیرم‌رود شهرستان تنکابن، روستای کشکو با ۸۷۷ نفر بیشترین جمعیت و روستای کراتچال با ۱۹۲ نفر کمترین جمعیت را دارا می‌باشند. اما بررسی وضعیت اشتغال نشان می‌دهد که در ۶ روستای پلطان، کرات چال، تقی‌آباد، جل‌آخوند محله و جلیل‌آباد بیشترین شاغلین در بخش کشاورزی مشغول فعالیت هستند اما در روستای کشکو با توجه به موقعیت قرارگیری آن در مسیر منطقه نمونه گردشگری دوهزار، بیشتر اشتغال در بخش خدمات است.

جدول ۳: وضعیت جمعیتی روستاهای مورد مطالعه بر اساس آمار ۱۳۹۰

نام آبادی	تعداد خانوار	جمعیت			شاغلان در گروه فعالیت		
		کل	مرد	زن	کشاورزی	صنعت	خدمات
جل آخوندمحله	۸۰	۲۸۳	۱۴۳	۱۴۰	۳۴	۱۷	۲۶
پلطان	۹۲	۳۳۰	۱۶۹	۱۶۱	۷۳	۱۱	۲۳
تقی‌آباد	۷۴	۲۵۶	۱۲۷	۱۲۹	۴۴	۱۳	۲۷
جلیل‌آباد	۶۸	۲۳۲	۱۱۷	۱۱۵	۵۷	۱۱	۲۴
کرات چال	۶۳	۱۹۲	۱۰۰	۹۲	۵۹	۸	۱۰
کشکو	۲۹۱	۸۷۷	۴۱۱	۴۶۶	۹۷	۸۸	۱۱۹

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

مطالعه موقعیت قرارگیری روستای مورد مطالعه نشان می‌دهد که نزدیکی این روستاها به دریا، جنگل و رودخانه، شرایط مناسبی را برای گردشگری روزانه فراهم ساخته است و نیز وجود مزارع برنج، باغات کیوی، انواع مرکبات، چای و گل ظرفیت لازم برای برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری کشاورزی را فراهم ساخته است. شکل زیر نقشه حوضه تیرم‌رود شهرستان تنکابن را نشان می‌دهد (شکل ۴).

شکل ۴: نقشه منطقه مورد مطالعه (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵)

روش تحقیق

روش این تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی مبتنی بر پیمایش میدانی است. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی جمع‌آوری شده است. ابزار اصلی تحقیق در مطالعات میدانی، پرسشنامه محقق ساخت است که بر اساس تجارب موفق منتشر شده در دنیا و طبقه‌بندی شاخص‌ها تدوین شده است. جامعه آماری تحقیق را سرپرستان خانوارهایی تشکیل می‌دهند که در روستاهای منتخب حوضه رودخانه تیرم‌رود بخش مرکزی شهرستان تنکابن سکونت داشته و مالک زمین و باغ هستند. از کل سرپرستان خانوار ساکن در این حوضه که ۶۸۸ خانوار هستند با استفاده از فرمول کوکران اقدام به نمونه‌گیری شده است. روش نمونه‌گیری تصادفی در دسترس با حجم نمونه ۱۹۳ خانوار (روش کوکران) مورد پرسش قرار گرفته‌اند. متغیر وابسته تحقیق رفتار و میزان حمایت کشاورزان از توسعه گردشگری

کشاورزی است که تحت تأثیر متغیرهای مستقلی مانند پایداری محیطی، فعالیت‌های برنامه‌ریزی گردشگری، مشارکت جوامع محلی و دل‌بستگی‌های جوامع محلی است (شکل ۳ مدل مفهومی تحقیق). به‌منظور پردازش و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شده است.

جدول ۴: متغیرهای بکار رفته در فرآیند پژوهش

متغیرها	متغیرهای مستقل	نماگرها
مستقل	پایداری محیطی	محافظت از حیات وحش، محافظت از تنوع با ارزش، نظارت بر محیط زیست و تدوین استانداردهای نظارتی
	فعالیت‌های برنامه‌ریزی گردشگری	آینده برنامه‌ریزی گردشگری، کارایی برنامه‌ریزی گردشگری، برنامه‌ریزی آبی و بدون آینده‌نگری، برنامه‌ریزی گردشگری مداوم و با جنبه‌های نظارتی دائمی
	مشارکت جوامع محلی	مشارکت جوامع محلی در مراحل تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و مشارکت همه اعضای جوامع محلی،
	دل‌بستگی‌های جوامع محلی	دوست داشتن مکان زندگی، احساس امنیت، جامعه زیبا برای زندگی
وابسته	رفتار و میزان حمایت جوامع محلی از گردشگری کشاورزی	تعامل با گردشگر، رضایتمندی از حضور گردشگر، تمایل به حضور گردشگران بیشتر و...

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۵

یافته‌های تحقیق

برای تحلیل وضعیت مؤلفه‌های مرتبط با مدل مفهومی تحقیق با توجه به فاصله‌ای بودن متغیرها از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شده است. مقدار آزمون تی تک‌نمونه‌ای (۰/۱۱۶) که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱ تفاوت آمار معنی‌داری بین دو میانگین واقعی و مفروض وجود دارد. میانگین واقعی بدست آمده (۳) بیانگر وضعیت مطلوب مؤلفه مشارکت جوامع محلی است و نیز سطح معناداری محاسبه شده بیانگر توافق ذهنی مشترک بین دیدگاه‌های جامعه محلی است. همچنین در مورد مؤلفه دل‌بستگی‌های جوامع محلی تفاوت معناداری بین میانگین واقعی و میانه مفروض با توجه به سطح معناداری بدست آمده (۰/۲۷۸) وجود ندارد.

مقدار آزمون T تک‌نمونه‌ای برای مؤلفه میزان حمایت جامعه محلی (۲۵/۹-) بیانگر آن است که با اطمینان ۹۹٪ و سطح خطای کوچکتر از ۰/۰۱ تفاوت معناداری بین دو میانگین واقعی و میانه مفروض وجود دارد. ضمن این که میانگین واقعی ۲/۳ از میانه مفروض ۳ پایین‌تر است بنابراین از آنجا که تفاوت

میانگین‌ها منفی است ($-0/60090$) می‌توان گفت که فرض مبنی H_1 بر وجود تفاوت میان میانگین واقعی و میانه مفروض تایید شده و فرضیه H_0 مبنی بر عدم تفاوت میان میانگین واقعی و میانه مفروض رد می‌شود (جدول ۵).

جدول ۵: نتایج آزمون تی برای مولفه‌های مورد مطالعه در فرآیند تحقیق

متغیرها	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	مقدار T	سطح معناداری	تفاوت میانگین‌ها	
							سطح اطمینان ۹۵٪	حد پایین
مشارکت جوامع محلی	۱۸۰	۳	۰/۶۳۹۹۵	۰/۰۴۷۷۰	۰/۱۱۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۵۵۶	-۰/۰۸۸۶
پایداری محیطی	۱۸۰	۲/۰۱	۰/۸۰۶۹۷	۰/۰۶۰۱۵	-۱۶/۳۰۲	۰/۰۰۰	-۰/۹۸۰۵۴	-۱/۰۹۹۲
برنامه‌ریزی گردشگری	۱۸۰	۱/۸	۰/۴۴۶۴۳	۰/۰۳۳۲۷	-۳۵/۸۷۱	۰/۰۰۰	-۱/۱۹۳۵۹	-۱/۲۵۹۳
دلبستگی‌های جوامع محلی	۱۸۰	۳/۲	۰/۵۱۸۴۳	۰/۰۳۸۶۴	۱/۰۸۹	۰/۲۷۸	۰/۰۴۲۰۶	-۰/۰۳۴۲
میزان حمایت جامعه محلی	۱۸۰	۲/۳	۰/۳۱۰۱۹	۰/۰۲۳۱۲	-۲۵/۹	۰/۰۰۰	-۰/۶۰۰۹۰	-۰/۶۴۶۵
اثرات مثبت	۱۸۰	۲/۵	۰/۶۰۰۶۶	۰/۰۴۴۷۷	-۹/۶۸۸	۰/۰۰۰	-۰/۴۳۳۷۳	-۰/۵۲۲۱
اثرات منفی	۱۸۰	۲/۲	۰/۴۴۱۳۹	۰/۰۳۲۹۰	-۲۲/۸۵	۰/۰۰۰	-۰/۸۴۹۶۱	-۰/۸۱۴۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

برای بررسی تاثیر متغیرهای مستقل بر میزان حمایت جامعه محلی (متغیر وابسته) از رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. نتایج به دست آمده از این آزمون در جداول زیر ارائه شده است. نتایج جدول نشان می‌دهد که ضریب همبستگی بین متغیرهای تاثیرگذار و میزان حمایت گردشگران $0/946$ می‌باشد. همچنین، با توجه به میزان ضریب تعیین R^2 مشخص می‌شود که متغیرهای مستقل مشارکت جامعه محلی، پایداری اثرات مثبت و منفی، برنامه‌ریزی توسعه گردشگری و دلبستگی‌های جامعه محلی در مجموع 93 درصد واریانس میزان حمایت جامعه محلی از گردشگری کشاورزی را پیش‌بینی می‌کنند (جدول ۶).

جدول ۶: خلاصه مدل رگرسیون چند متغیره به شیوه همزمان متغیرهای مستقل و میزان حمایت جامعه محلی

خطای انحراف استاندارد تخمین	ضریب تعیین تعدیل شده	R^2	R
۰/۰۸۳	۰/۹۲۷	۰/۹۳۰	۰/۹۴۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

با توجه به داده‌های جدول زیر، سطح معناداری آزمون کوچکتر از مقدار ۰/۰۵ است. در نتیجه، مدل رگرسیونی برازش داده شده از کفایت مناسبی برخوردار است (جدول ۷).

جدول ۷: جدول آنالیز واریانس برای بررسی کفایت مدل رگرسیونی

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره آزمون F	سطح معناداری
مدل رگرسیونی	۱۰/۰۱۵	۶	۲/۶۶۹	۳۸۲/۵۷۵	۰/۰۰۰
باقیمانده	۱/۲۰۷	۱۷۳	۰/۰۰۷		
کل	۱۷/۲۲۲	۱۷۹			

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

یافته‌های دیگر بیانگر آن است که سطح معناداری متغیرهای مشارکت جامعه محلی، پایداری محیطی، اثرات منفی حاصل از گردشگری، برنامه‌ریزی گردشگری، دل‌بستگی مکانی، و اثرات مثبت کوچکتر از مقدار ۰/۰۵ است و نتیجه می‌شود که بر میزان حمایت جامعه محلی از گردشگری کشاورزی تاثیرگذار هستند. با توجه به ستون ضرایب β مشخص است که متغیر «پایداری محیطی» با ضریب استاندارد ۰/۴۷۶ از لحاظ تاثیرگذاری در رتبه اول، متغیر «اثرات مثبت گردشگری» با ضریب استاندارد ۰/۳۷۱ از لحاظ تاثیرگذاری در رتبه دوم و متغیر «برنامه‌ریزی گردشگری» با ضریب استاندارد ۰/۳۶۲ از لحاظ تاثیرگذاری در رتبه سوم قرار دارند. همچنین، با توجه به مثبت بودن مقادیر β ، همه متغیرها بر میزان حمایت جامعه محلی از گردشگری کشاورزی تاثیر مثبت دارند (جدول ۸).

جدول ۸: ضرایب مسیرهای رگرسیونی و آزمون معناداری ضرایب

متغیرها	ضرایب غیر استاندارد		ضریب استاندارد β	آماره آزمون t	سطح معناداری
	B	انحراف معیار			
مقدار ثابت	۰/۱۹۱	۰/۰۵۶	-	۳/۳۸۲	۰/۰۰۱
مشارکت جوامع محلی	۰/۱۰۹	۰/۰۱۱	۰/۲۲۵	۹/۷۷۹	۰/۰۰۰
پایداری محیطی	۰/۱۷۹	۰/۰۰۸	۰/۴۶۷	۲۲/۴۱۹	۰/۰۰۰
برنامه ریزی گردشگری	۰/۲۵۲	۰/۰۱۵	۰/۳۶۲	۱۷/۰۵۵	۰/۰۰۰
دل‌بستگی های جوامع محلی	۰/۰۴۲	۰/۰۱۳	۰/۰۷۰	۳/۲۶۹	۰/۰۰۱
اثرات مثبت	۰/۱۹۲	۰/۰۱۲	۰/۳۷۱	۱۶/۰۵۸	۰/۰۰۰
اثرات منفی	۰/۱۹۸	۰/۰۱۶	۰/۲۸۲	۱۲/۰۴۱	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۵

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

اساس گردشگری روستایی، ترکیب محیط زیست روستایی، فعالیت‌های مزرعه و فرهنگهای خاص موجود در روستا به‌منظور فراهم آوردن زمینه تفریح و تنوع برای گردشگران و ایجاد فرصتی برای افراد محلی در جهت کسب درآمد بیشتر، ایجاد اشتغال و آشنایی با فرهنگهای مختلف و همچنین ایجاد ارتباط با افراد خارج از روستای خود است. ظرفیت‌های متنوعی در نواحی روستایی وجود دارد که می‌تواند در برنامه‌ریزی‌های گردشگری مورد توجه قرار گیرد؛ یکی از ظرفیتهای موجود توانمندی‌های کشاورزی است که با توجه به تنوع محصولات، می‌تواند جذابیت‌های لازم را برای گردشگران داشته باشد. نواحی روستایی غرب استان مازندران به‌خصوص شهرستان تنکابن امروزه در کنار چشم‌اندازهای طبیعی، جنگل و سواحل دریا، دارای مزارع برنج، انواع باغات مرکبات، انواع گل و گیاه زینتی و باغات چای و کیوی است که جذابیت‌های لازم برای برنامه‌ریزی گردشگری کشاورزی را دارد. اما برای رشد و برنامه‌ریزی این نوع گردشگری در کنار توانمندی‌های محیطی عوامل دیگر نیز نقش دارند که شامل برنامه‌ریزی، مشارکت کشاورزان و صاحبان مزارع و باغات، دلبستگی‌های مکانی، ابعاد مدیریتی، اثرات مثبت و منفی گردشگری و میزان حمایت کشاورزان است.

هدف اصلی مقاله حاضر بررسی مؤلفه‌های شناسایی شده در راستای سنجش میزان حمایت کشاورزان در روستاهای پلطان، کشکو، جلیل‌آباد، تقی‌آباد، جل آخوندمحله و کراتچال است که در تمامی روستاها، مرکبات به عنوان الگوی تخصصی کشت مطرح است و در سه روستای پلطان و سنگراسر و کراتچال کشت چای به عنوان یکی از محصولات مهم به‌شمار می‌رود.

در نهایت، یافته‌ها بیانگر آن است که سطح معناداری متغیرهای مشارکت جامعه محلی، پایداری محیطی، اثرات منفی حاصل از گردشگری، برنامه‌ریزی گردشگری، دلبستگی مکانی، و اثرات مثبت کوچکتر از مقدار ۰.۰۵ است و نتیجه می‌شود که بر میزان حمایت جامعه محلی از گردشگری کشاورزی تأثیرگذار هستند. با توجه به ستون ضرایب β مشخص است که متغیر «پایداری محیطی» با ضریب استاندارد ۰/۴۷۶ از لحاظ تأثیرگذاری در رتبه اول، متغیر «اثرات مثبت گردشگری» با ضریب استاندارد ۰/۳۷۱ از لحاظ تأثیرگذاری در رتبه دوم و متغیر «برنامه‌ریزی گردشگری» با ضریب استاندارد ۰/۳۶۲ از لحاظ تأثیرگذاری در رتبه سوم قرار دارند. همچنین، با توجه به مثبت بودن مقادیر β ، همه متغیرها بر میزان حمایت جامعه محلی از گردشگری کشاورزی تأثیری مثبت دارند.

کتابشناسی

۱. افتخاری، عبدالرضا؛ رکن‌الدین، داود؛ مهدوی مهدی‌پور طاهری (۱۳۸۹)، فرآیند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۴، ۴۱ - ۱؛
۲. جمعه‌پور، محمود (۱۳۹۲)، برنامه‌ریزی محیطی و پایداری شهری و منطقه‌ای (اصول، روشها و شاخص‌های محیطی پایداری سرزمین)، انتشارات سمت، تهران؛
۳. علیقلی‌زاده فیروز جایی، ناصر (۱۳۸۶)، اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیطی نواحی روستایی (مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر)، رساله دکتری، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران، به راهنمایی دکتر سیدعلی بدری؛
۴. علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر؛ مهدی رمضان‌زاده لسبویی؛ مجید اسمعیلی (۱۳۹۳)، سنجش نگرش و گرایش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در نواحی روستایی مناطق کویری (مطالعه موردی: نواحی روستایی شهرستان خور و بیابانک)، مطالعات جغرافیایی مناطق خشک، سال پنجم، شماره هجدهم، صص ۳۷ - ۵۳؛
۵. قدمی، مصطفی (۱۳۸۶)، مدل‌سازی توسعه شهری و گردشگری در چارچوب پایداری (نمونه مورد مطالعه: شهرکلاردشت)، رساله دکتری، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، به راهنمایی دکتر محمدتقی رهنمایی؛
۶. قدمی، مصطفی، صادق صالحی، (۱۳۹۱)، بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری رابطه متضاد میان بخش کشاورزی و گردشگری (نمونه مورد مطالعه: شهرستان چالوس، نوشهر)، فصلنامه مطالعات مدیریت گردشگری، شماره ۱۷، صص ۱۷۳ - ۲۰۳؛
۷. هولدن، اندرو (۱۳۹۴)، محیط و گردشگری، مترجمین: علی موحد، رضا زارعی، انتشارات سمت، تهران؛
۸. ویلر، استفن ام. (۱۳۹۳)، برنامه‌ریزی برای پایداری (ایجاد جامعه زیست‌پذیر، متعادل و اکولوژیک)، مترجمین: محمود جمعه‌پور، شکوفه احمدی، نشر علوم اجتماعی، تهران؛
9. Arroyo, Claudia Gil; Carla Barbieri; Samantha Rozier Rich, (2013), Defining agritourism: A comparative study of stakeholders' perceptions in Missouri and North Carolina, *Tourism Management* 37, pp. 39-47;
10. Baležentis, Tomas, Irena Kriščiukaitienė, Alvydas Baležentis, Ron Garland, (2012), Rural tourism development in Lithuania (2003-2010) - A quantitative analysis, *Tourism Management Perspectives* 2-3, pp. 1-6;
11. Barbieri, C., & Mshenga, P. M., (2008), The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms. *Sociologia Ruralis*, 48, 166-183;
12. Barbieri, Carla, (2012), Assessing the sustainability of agritourism in the US: a comparison between agritourism and other farm entrepreneurial ventures, *Journal of Sustainable Tourism*, Vol. 21, Issue 2, pp. 252-270;
13. Beeton, Sue, (2006), *Community Development Through Tourism*. Landlinks press;
14. Bondoc, Irina, (2009), *Finding Fun in Food Farming - Characteristics of U.S. Agritourism Industry*, A Thesis Presented To The Graduate School of The University of Florida in Partial Fulfillment of The Requirements For the Degree of Master of Science;

15. Brown, D.; R. Reeder, (2007), Farm-based recreation: A statistical profile. Retrieved from the United State Department of Agriculture Economic Research Department website: <http://www.ers.usda.gov/Publications/ERR53>;
16. Busby, Graham, & Rendle, Samantha, (2000), The transition from tourism on farms to farm tourism, *Tourism Management*, 21(6), pp 635-642;
17. Busby, Graham, Rendle, S., (2000), The transition from tourism on farms to farm tourism, *Tourism Management*, 21(6), pp. 635-642;
18. Butler, Richard, (2000), Tourism and the environment: A geographical perspective, *Tourism Geographies: An International Journal of Tourism Space, Place and Environment*, Volume 2, Issue 3, pp 337-358;
19. Choo, Hyungsuk, James F. Petrick, (2014), Social interactions and intentions to revisit for agritourism service encounters, *Tourism Management* 40, pp 372-381;
20. Daugstad, Karoline; Christoph Kirchengast, (2013), AUTHENTICITY AND THE PSEUDOBACKSTAGE OF AGRI-TOURISM, *Annals of Tourism Research*, Vol. 43, pp. 170-191;
21. Demonja, Damir, Robert Bacac, (2011), Agritourism Development in Croatia, *Studies in Physical Culture and Tourism*, Vol. 18, No. 4, pp. 361-370;
22. Flanigan, Sharon; Kirsty Blackstock; Colin Hunter, (2014), Agritourism from the perspective of providers and visitors: a typology-based study, *Tourism Management* 40, pp 394-405;
23. Flanigan, Sharon; Kirsty Blackstock; Colin Hunter, (2015), Generating public and private benefits through understanding what drives different types of agritourism, *Journal of Rural Studies* 41, pp 129-141;
24. Fleischer, Aliza, Anat Tchetchik, (2005), Does rural tourism benefit from agriculture? , *Tourism Management* 26, pp. 493-501;
25. Ghaderi, Zahed; Joan C. Henderson, (2012), Sustainable rural tourism in Iran: A perspective from Hawraman Village, *Tourism Management Perspectives* 2-3, pp 47-54;
26. Hwang, JaeHee; SeongWoo Lee, (2015), The effect of the rural tourism policy on non-farm income in South Korea, *Tourism Management* 46, pp 501-513;
27. Jarrell Poore, Jessica, (2011), Knowledge and Perceptions of Agriculture in Tennessee through Fall Agritourism Experiences, A Thesis Presented for the Master of Science Degree The University of Tennessee, Knoxville;
28. Kuvan, Yalcin; Perran Akan, (2005), Residents' attitudes toward general and forest-related impacts of tourism: the case of Belek, Antalya, *Tourism Management*, 26, pp 691-706;
29. M. Schnell, Steven, (2011), The local traveler: farming, food, and place in state and provincial tourism guides, 1993-2008, *Journal of Cultural Geography*, Vol. 28, No. 2, pp. 281-309;
30. Marsden, Terry, (2013), Sustainable place-making for sustainability science: the contested case of agri-food and urban-rural relations, *Sustainability Science*, Vol. 8, Issue 2, pp. 213-226;
31. Naidoo, Perunjodi; Richard Sharpley, (2016), Local perceptions of the relative contributions of enclave tourism and Agritourism to community well-being: The case of Mauritius, *Journal of Destination Marketing & Management*, Vol. 5, Issue 1, pp 16-25;
32. Nasers, Melissa, (2009), owa agritourism consumer profile: demographics, preferences, and participation levels, A thesis submitted to the graduate faculty in

- partial fulfillment of the requirements for the degree of master ob scince, Iowa State University;
33. Nechar, Marcelino Castillo; Guillermo Miranda Roman; Marisol Orozco Guerrero; Laura Eugenia Tovar Bustamante, (2015), Endogenous Practices Aculco Agritourism, Mexico, Based on the Valuation of the Cultural Patrimony of Their Plantations (Haciendas), *Tourism in Latin America*, Chapter 10, pp175-190;
  34. Newsome, David, Moore, Susan A., Dowling, Ross K. (2013), *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts and Management*, 2nd edition. Clevedon, UK: Channel View;
  35. Niedziolka, Arkadiusz, Anna Brzozowska,(2009), Aspects of agritourism management in Malopolska Voivodeship, *Annals of the University of Petroșani, Economics*, 9(4), pp. 105-112;
  36. San Martín, Héctor; Ángel Herrero, (2012), Influence of the user's psychological factors on the online purchase intention in rural tourism: Integrating innovativeness to the UTAUT framework, *Tourism Management* 33, pp 341–350;
  37. Sathe, Suvarna, (2012), Management approach towards Agro Tourism with special reference to potential challenges development and growth in Western Maharashtra;
  38. Scheyvens, Regina, (2002),Backpacker tourism and Third World development, *Annals of Tourism Research*, Volume 29, Issue 1, January 2002, Pages 144–164;
  39. Singh Bagi, Faqir; Richard J. Reeder, (2012), Factors Affecting Farmer Participation in Agritourism, *Agricultural and Resource Economics Review* 41/2, pp. 189–199;
  40. Snieska, Vytautas; Kristina Barkauskiene; Vytautas Barkauskas, (2014), The impact of economic factors on the development of rural tourism: Lithuanian case, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 156, pp 280 – 285;
  41. Snieska, Vytautas; Kristina Barkauskiene; Vytautas Barkauskasc,(2014), The impact of economic factors on the development of rural tourism: Lithuanian case, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 156, pp 280 – 285;
  42. Srisomyong, Niorn; Dorothea Meyer, (2015), Political economy of agritourism initiatives in Thailand, *Journal of Rural Studies* 41, pp 95-108;
  43. Sznajder, Michal, Lucyna Przeborska, Frank Scrimgeour, (2009), *Agritourism*, CABI international;
  44. Valdivia, Corinne, Carla Barbieri, (2014), Agritourism as a sustainable adaptation strategy to climate change in the Andean Altiplano, *Tourism Management Perspectives* 11, pp 18–25;
  45. Vargas-Sanchez, A., Porrás-Bueno, N., Plaza-Mejía, M.A., (2013), Residents' Attitude to Tourism and Seasonality. *Journal of Travel Research*, 2(1), pp. 1-16;
  46. WANG, Ling-en; CHENG Sheng-kui; ZHONG Lin-sheng; MU Song-lin; DHRUBA Bijaya GC; REN Guo-zhu, (2013), Rural Tourism Development in China : Principles, Models and the Future, *J. Mt. Sci.*, 10, pp 116–129;
  47. Weaver, D.B., D.A Fennell, (1997), The vacation farm sector in Saskatchewan: a profile of operators, *Tourism Management*, Vol.18, No.6, pp 357-365;
  48. YANG, LI, (2012), Impacts and Challenges in Agritourism Development in Yunnan, China, *Tourism Planning & Development*, Vol. 9, No. 4, pp. 369–381.